

RECENZIJOS

Lexicon Lithuanicum. Rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas / Lietuvos TSR MA Centrinė biblioteka. Įvadą, žodyno teksto transliteraciją ir žodžių rodyklę parengė V. Drotvinas / Vilnius: Mokslas, 1987. – 568 p.

Taip jau susiklostė lietuvių leksikografijos istorija, kad joje labai žymią vietą užima rankraštinis palikimas. XIX amžius Didžiojoje Lietuvoje – tai bemaž vien tik rankraštinių žodynų amžius. Dar ankstesnė lietuvių rankraštinė leksikografija buvo susitelkusi Mažojoje, arba Prūsų, Lietuvoje. Pradžioje kone visą šimtmetį (iki F. Hako žodyno pasirodymo 1730 m.) čia tenkintasi netgi vienais rankraštiniais žodynais bei jų nuorašais. Iki šiol kiek daugiau domėtasi Didžiosios Lietuvos XIX a. rankraštiniais žodynais. Gerokai jų yra patyrinėjęs ir aprašęs J. Kruopas. Jau parašyta pora platesnių monografijų (B. Tolutienės, G. Subačiaus) apie atskirus leksikografus ir jų palikimą. Mažosios Lietuvos senoji rankraštinė leksikografija gal iš dalies todėl yra likusi nuošaliau, kad jos tyrimas sudėtingesnis ir reikalauja specialesnio pasirėngimo, ilgesnio atsidėjimo. Negalima, beje, sakyti, kad anie rankraštiniai žodynai būtų likę visai be dėmesio – jie bemaž visi LKŽ redakcijos panaudojami kaip svarbūs senosios leksikos šaltiniai, J. Lebedys yra paskelbęs iš jų išlasiotą smulkiąją tautosaką. Tačiau specialiai, visapusiškai tirti tuos žodynus kaip rankraštinės lietuvių leksikografijos seniausiojo tarpsnio veikalus beveik ligi pat šiolei rimtai nesiimta. Nebuvo publikuoti nė patys

žodynai, nors jau seniai metas tai padaryti. Štai kodėl recenzuojamosios knygos pasirodymas yra labai aktualus ir sveikintinas, o jos rengėjas V. Drotvinas ir leidėjai nusipelnė ne vien tik mūsų filologų padėkos.

Stambios, solidžiai išleistos knygos centrinę ir didžiausią dalį (p. 29–479) užima pats rankraštinio žodyno tekstas – fotografuotinis ir (gretimame puslapyje) perrašytas. Pradžioje dar eina įžanginis V. Drotvino straipsnis, o pabaigoje – rankraščio lietuviškų žodžių rodyklė (p. 483–566).

Įžanginiame straipsnyje arčiau supažindinama su XVII a. vidurio žodynu „Lexicon Lithuanicum“ (Lex), tiksliau – su jo ne ką vėlesniu nuorašu, dabar laikomu Lietuvos Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje (sign. F 137-10). Žodynas turi 113 numeruotų lapų (225 teksto puslapius) su maždaug 9200 žodyno straipsnių (antraštinių vokiečių kalbos žodžių). Lietuviškų žodžių esą tik apie 7200. Kiek plačiau straipsnyje sustojama prie žodyno autorystės klausimo. Gana griežtai priešinamasi kadaise J. Gerulio pareikštai nuomonei, jog tai galys būti D. Kleino žodyno (vėliau dingusio) nuorašas. Kol kas nesą kitos išeities, kaip kalbėti apie anoniminį žodyną. Pati mintis, kad tai ne D. Kleino darbas, gal ir teisinga, tačiau negalima pripažinti, kad ji jau pakankamai tvirtai ir visapusiškai argumentuota. Rankraščio datavimas D. Kleino autorystei neprieštarauja: iš esamo vandenženklis, beje, apie galimas rašymo chronologines ribas sprendžiama nelabai drąsiai, bet vis dėlto pripažįstama, kad Lex esąs vieno meto su D. Kleino

gramatikomis. Lieka griebtis tekstų (rašybos ir kalbos ypatybių) palyginimo. Straipsnyje arčiau pasidomima tikrai vienu dalyku – priebalsių dvejinimu. Pradžioje konstatuojama, kad Lex priebalsės rašomas nenuosekliai ir pateikiama pavyzdžių, kaip gali įvairuoti tų pačių ar giminiškų formų parašymas. Su D. Kleino gramatikomis šiuo aspektu nepalyginta: ten, be abejo, irgi pasitaiko įvairujančio rašymo pavyzdžių, ir įdomu būtų sužinoti, kur nenuoseklumas didesnis. Be to, ne visi pateikiami pavyzdžiai tinka iliustruoti norimam dalykui; pavyzdžiui, skirtingas rašymas *retas* (ir acc.sg. *reta karta*) – *rettay* Lex 79a (plg. ir KIG 166 *rettaij*) jokio nenuoseklumo nerodo, kaip jo nerodytų nė D. Kleino *régime* KIG 90, 3 praes. *régi* KIG 84 – *reggėti* KIG 90, *reggiu* KIG 89, *reggėjau* KIG 89 citavimas, nepridūrus, kad greta dar rašoma ir *regėti* KIG 111, *regiu* KIG 106, *regėjau* KIG 129. Pradėjus lyginti, skiriami atvejai, kai ir Lex, ir D. Kleinas vienodai rašo sudvejintas priebalses, ir pateikiama gerokai tokių pavyzdžių, toliau – kai rašo tik Lex, ir vėl su nemažesniu pluoštu pavyzdžių, pagaliau – kai dvigubina vienas D. Kleinas, tik tokių pavyzdžių jau kur kas mažiau duodama. Apibendrinamai apie atskirų grupių dydį nekalbama, taip pat nėra visiškai tikra, kad realias proporcijas turi parodyti pateikiamų pavyzdžių dozavimas. Baigiant kartojamas teigimas, kad Lex negalįs būti D. Kleino, nes kitaip „priebalsių dvejinimas tuose pačiuose žodžiuose turėtų sutapti arba visiškai, arba bent kur kas labiau“ (15). Laukti visiško sutapimo, žinoma, nerealu, nes ir paties D. Kleino (kaip ir Lex) dažnokai rašoma nevienodai. Vadinasi, atskirų dvejinimo atvejų nesutapimą dar nebūtina aiškinti skirtinga autoryste (be to, nepamirština, kad Lex – ne paties autoriaus ranka rašytas, o tik nuorašas, ir dar ne vieno žmogaus). Dvejinimo palyginimu tvirčiau būtų galima remtis nebent tikrai pasisekus parodyti, kad nesutapimai yra ne atsitiktinio pobūdžio, o paaiškinami tuo, kad laikytasi dvigubų priebalsių vartojimo kiek skirtingų taisyklių ar bent polinkių. Dalis dabar pa-

teikiamų nesutapimo pavyzdžių yra aiškiai neprincipiniai. Tai matyti kad ir iš tokio gretinimo: *kittas* Lex (3x) – *neturet kitu Diėwu* KIG 151 (tarp kitko, turėtų būti: *neturėk kitu Diėwu* KIG 154); KIG iš tiesų kaip ir nusekliai *kitas* rašomas su viena *-t-*, tačiau labai praverstų įsidėmėti paties D. Kleino pastabą, kad tik Didžiosios Kunigaikštystės lietuviai dažniausiai atmetą vieną iš dvynių priebalsių, vartodami *kitas* vietoj *kittas*, *žinau* vietoj *žinnau*, *upe* vietoj *uppe* (KIG 19); be to, nereikėtų nutylėti, kad Kompendiume abiem pavartojimo atvejais rašoma *-tt-* (jau skiriasi net ta pati N. Testamento citata iš Mt 27, 42: *jis kitiemus pagėlbejo*... KIG 157 – *Jis kittiems pagėlbeja*... KIG 108). Dar vienas iš atsitiktinių skirtumų: *ruggys* KIG 70 – *rugis* Lex 48 (plg. *ruggiei* KIG 70 – *ruggei* Lex 55, *ruggiey* Lex 71a). Yra visai nekorektiškų gretinimų, kur skirtumą lemia skirtinga pozicija, pvz.: *miggau* KIG 120 – *uzmigti* Lex 30a, 75 (plg., viena, *miggis* Lex 64 ar *uzmigginti* Lex 75, antra, *užmigfu* KIG 120), *pawadinnēs* KIG 165 – *pawadinti* Lex 15, 101a (plg. *wadint(i)* KIG 87 – *wadinti* Lex 21a, 57, 72).

Antroje įžanginio straipsnio dalyje iškeliamas, kad rankraščio rašysena nevienoda, kad rašę mažiausiai trys žmonės (nors didžiausia dalis – 208 puslapiai – vienos rankos) ir po to kiek raizgiai bei miglotai pasvarstoma, ar Lex yra originalas, ar tik nuorašas, ir prieinama prie nemažiau migloto atsakymo, jog tai „yra ne kas kita, kaip Rytų Prūsijos XVII a. pirmosios pusės anoniminio autoriaus ir dviejų jo taip pat anoniminių talkininkų bendro darbo rezultatas“ (18). Paliečiami ir Lex nereti prieraišai – dažniausiai ištisi straipsniai, įrašyti dešinėje nuo normalioje vietoje einančio teksto. Tuose prieraišuose esą 459 lietuviški žodžiai (tik čia galima įtarti, kad iš tiesų buvo skaičiuojami ne skirtingi žodžiai, o tik pavartojimo atvejai; jei taip, nereikėtų sakyti, kad „prieraišų žodžiai sudaro per 6 procentus visų žodžių“). Apibendrinamai dėl prieraišų taip teigiama: „tiek pagrindinėje žodyno teksto dalyje, tiek ir didžiausiame in-

tarpe randami prieraišai prirašyti tų pačių asmenų, kurių rašyti (perrašyti) ir patys žodyno tų dalių puslapiai. Greičiausiai autorius (pagrindinis žodyno tekstą rašęs asmuo) per ilgesnį laiką galėjo papildyti žodyno raišes ir vėliau išgirstais žodžiais“ (17t.). Vadinasi, manoma, kad prieraišai paprastai vėlesni, tačiau tuo pat metu jie kažkaip nesuprantamai priskiriami autoriui (kitai tariant, lyg nedaroma skirtumo tarp perrašinėtojų ir autoriaus). Užimamą poziciją, beje, toliau kiek praskaidrina pirmenybės teikimas (savo paties iškeltais) prielaidai, kad „žodynas į perrašinėtojų rankas buvo patekęs kitoks, tačiau svarbiausia – be tų 459 prieraišų ir papildomų žodžių“ (18). Kad prieraišai pridėti pačių perrašinėtojų – rodos, visai natūrali, iš pirmo žvilgsnio gal net vienintelė laukiama išvada. Tačiau ši syki yra dalykų, rimtai prieštaraujančių tokiams išvadai. Pirmiausia šiek tiek kliūva jau tai, kad prieraišai maždaug vienodai dažni bei panašaus pobūdžio visų perrašinėtojų tekstuose. Antra, jeigu dar manoma, kad prirašinėta, pildyta ne tik perrašant, bet ir vėliau, per ilgesnį laiką, nesuprantama, kodėl kiekvienas perrašinėtojas visą laiką rūpinosi, kaip matyti iš rašysenos, tik savo perrašytosios dalies plėtojimu. Pagaliau bene svarbiausias dalykas, į kurį dabar nebegalima neatsižvelgti: iš gretinimo su vėlesniais giminiškais rankraštiniais žodynais jau yra paaiškėję, kad neįprastoje vietoje esantys Lex tekstai neretai (ar dažniausiai – dar reikėtų atskirai pasidomėti) randami ir tuose kituose žodynuose, paprastai niekuo neišsiskirdami iš jų pagrindinio teksto (žr. Blt 1987 XXIII (1) 69t.). Tie žodynai, kaip dabar manoma, yra išaugę iš kažkokio dingusio XVII a. trečiojo ketvirčio žodyno, kuris savo ruožtu buvo išplėtotas iš XVII a. vidurio žodyno, dabar pažįstamo tikrai iš nuorašo Lex (yra duomenų, leidžiančių manyti, kad pamatu imtas ne Lex, o originalas ar bent jau kitas nuorašas). Jeigu paisyta ką tik iškeltų dalykų, labiau priimtina turėtų atrodyti išvada, kad daugeliu atvejų Lex ne vietoje prirašyti žodžiai priklauso ne perrašinėtojams – jų jau būta originale (vei-

kiausiai dar gana juodraštiškoje redakcijoje su daug taisymų, įterpimų, papildymų, todėl perrašant dar nelengva buvo viską tvarkingai išrikiuoti, ne syki pavėluotai pastebėtus praleidimus bebuvo galima prišlieti normalaus teksto pašonėje).

Įžanginis straipsnis baigiamas Lex leksikografinių ypatybių apžvalga. Kalbama apie kaitomų žodžių formų pasirinkimą, retas žodžių vartojimo iliustracijas ir panašius dalykus. Spėjama, kad leksikos atrankai ir leksikografiniai sandarai gal bus turėjęs įtakos (pirmiausia vokiškuoju registru) kadaise populiarius M. Folkmaro žodynas (jo vokiečių – lotynų kalbų dalis). Kokių nors konkrečių argumentų tam spėjimui paremti nepasitelkiama.

Seniausio rankraštinio lietuvių kalbos žodyno dvejetainis pateikimas, tegul ir užimdamas dvigubai vietos, sykiu yra optimalus visiems įtinkantis. Nuotraukos specialistui bemaž gali atstoti patį originalą, o paralelinis perrašas ypač pravers mažiau įgudusiems skaityti senuosius rankraščius. Perrašo tekstą stengiamasi išdėstyti maždaug taip, kaip rankraštyje, todėl paprastai ir iš perrašo matyti, kurie straipsniai įrašyti dešinėje. Tik glausčiau prirašytų puslapių paskutiniai straipsniai, nebetelpantys į normalų perrašo stulpelį, kartais irgi nukeliami į dešinę (p. 271, 283, 285, 291, 309 ir kt.); dešinėje esantis straipsnis perrašant tik atsitiktinai atsiduria normaliaame stulpelyje (p. 272).

Perrašant kiek labiau vienodinama bei sudabartinama vokiečių kalbos teksto rašyba. Pirmiausia tai dūrinių nuoseklus perrašymas vienu žodžiu ir visų daiktavardžių – didžiąja raide. Be to, normaliai parašomos sutrumpintai užrašytos žodžių pabaigos. Nė didelė bėda, kad apie pasitaikantį *-en* sutrumpintą užrašymą signalizuojama tik vardažodžių formose, o sutrumpintos bendratys perrašomos vienodai su netrumpintomis. Prasčiau, kai sutrumpintai pažymėta galūnė visai praleidžiama; pvz., vietoj *Seitenstech* 343 turėtų būti *Seitenstech^{en}* arba, laikantis leidinyje pasirinkto žymėjimo būdo, *Seitenstech.*

[en]. Kokių nors stambesnių vokiško teksto skaitymo klaidų yra palyginti nedaug; pvz., p. 232 vietoj *je mehr je lieber jû weikaus jû geraus* t. b. *je ehe je lieber...*, o po *jetz* einanti antraštinį žodį reikia skaityti *jetzund^{er}*, ne *jetz und* [?].

Iš lietuviško teksto neesminių keitimų ryškėlesnis yra tik vienas – nuoseklus bendrinių žodžių rašymas mažąja raide. Sykiu su kitomis ypatybėmis išlaikomas ir skirtumas tarp *β* ir *fz*; pačiame rankraštyje tuos rašmenis kartais labai sunku skirti, gal todėl pasitaiko, kad tas pats žodis skirtingose leidinio vietose perrašomas nevienodai, pvz.: *paβufstas* 35 – *paβufstas* 530, *szeβzurs* 17, *szeszurs* 339 – *szeβurs* 552.

Neperskaitytų bei klaidingai perrašytų žodžių labai nedaug. Straipsnio *Zandt Starka* Lex 108a žuvies (sterko) pavadinimas virsta *cžarka* 459 ir, kaip matyti iš rodyklės, palaikomas taur(el)ės pavadinimu *čerka* 493; mažiau nutolstama, kai vietoj *Karwatka* Lex 89 atsiranda *karwatka* 380, 510.

Senovinį rankraštinių tekstą nepakako gerai perskaityti ir paraidžiui perrašyti, dar jį reikėjo interpretuoti, už grafinio pavidalo reikėjo įžiūrėti realų žodį ar jo formą. Be to būtų buvę neįmanoma sudaryti visų lietuviškų žodžių, alfabetiškai pateiktų dabartiniu (realiu ar spėjamu) grafiniu pavidalu, rodyklę. Interpretacijos bei transponavimo klaidos jau žymiai dažnesnės. Viena klaidų grupė liečia balsių kiekybės nustatymą. Žodyne yra visa serija žodžių, kuriais pavadinamos malkos pagal tai, kurio jos medžio, pvz.: *Eich^{en} Holtz* *Auzolinne* Lex 27, *Ellern=Holtz Elksninne* Lex 30. Rodyklėje tie žodžiai virsta priesagos *-ynė* vediniais, kurie reikšme sutapatinami su priesagos *-ynas* miškų bei giraičių pavadinimais, būtent: *aužolynė* 490, *elksnynė* „alksnynas“ 498. Iš rankraščio nesunkiai matyti, kad panašioje pozicijoje *i* ir *ī*, tegu ir ne visai nuosekliai, stengiamasi skirti, tuo pačiu nepainioti ir priesagų *-inė* – *-ynė* (taip pat *-inas* – *-ynas* ir pan.) žodžių, pvz.: *kempinne* Lex 77a – *klampyne* Lex 85a, *pintinne* Lex 20, 55 – *pustyne* Lex 108, *βεβ-*

kinne „šeško kailio kepurė“ Lex 276 – *krikβtynos* Lex 86a, *krykβtinios* Lex 54; *kurkinnas* Lex 21 – *karklynas* Lex 105. Daiktavardis *Auzolinne*, parašymu nesiskirdamas nuo būdvardžio junginyje *Auzolinne Girre* Lex 27, neturėtų skirtis ir tarimu, vadinasi, dabarykščiai jį reikėtų rašyti *auž(u)olinė* ir suvokti kaip sudaiktavardėjusią (ar bent daiktavardiškai pavartotą) atsakančio būdvardžio mot. gim. formą reikšme „ąžuolinė (malka)“. Taip ir su visais kitais malkų pavadinimais: rodyklėje turėtų būti *drebulinė* „drebulinė malka“ (ne *drebulynė* „drebulynas“), *eglinė* (ne *eglynė*), *elksninė* (ne *elksnynė*), *liepinė* (ne *liepynė*), *pušinė* (ne *pušynė*), *skroblinė* (ne *skroblynė*); ne išimtis, žinoma, ir *beržinė* (ne *beržynė*), nors šiuo atveju priesagos balsio trumpumas rankraštyje nepažymėtas: *βeržine* Lex 18. Vietoj vieno straipsnio *dabar* dvejopas rašymas ir skirtinga reikšmė nesunkiai leidžia atriboti *dabař* „šiuo metu, nūnai“: *dabbar* Lex 52, 65a ir *dābar* „dar“: *dabar* Lex 6a, 65 (pastaroji vieta rodyklėje praleista). Panašiai yra su rodyklės straipsniu *kūlys*, *kūlis* „šiaudų, žabų ryšulys“, klaidingai apimančiu du žodžius, pačiame žodyne aiškiai atsiskiriančius tiek forma, tiek ir reikšme: *kūlys* „(ilginių) šiaudų pėdas“: *Bundstroh Kulys* Lex 20a ir *kulys (kulis)* „(odinis) maišas kelionmaišis, kapšas“: *Fell Eysen Kullys* Lex 35, *Schlauch Kullis* Lex 75a; dėl rašybos dar plg. *Bullis* (adatos) Lex 63a – *Pulis*, *pulei* Lex 29a, *Sulla* Lex 18 – *Sulas* „siūlas“ Lex 34, *durrys* Lex 87a – *Burys* Lex 68. Dar viena ilgumo klaida: vietoj *bružas* „bravoras“ (*Bružas* Lex 19a) turėtų būti *brūžas* (<v. trm. *brūhūs*). Pasitaiko, kad žodžiai į rodyklę įtraukiami ne įprastiniu jų pavidalu, o tokiau, koks rastas žodyne ir suprantamas tik visos rankraščio rašybos fone, pvz.: *litanga* (t. b. *litan(i)ja*), *parabija* (t. b. *parapija*). Žodyno straipsnyje *Korb Kurbas*, *Tiřtas*, *Pintinne* Lex 55 antrasis lietuviškas žodis klaidingai perskaitytas *liřtas* ir rodyklėje sutapatintas su *lizdas* (t. b. *tiřtas*, plg. *Korb – Gurbas Tiřtas* Q 304).

Aiškinantis žodžių tikrąjį pavidalą, reikėjo susidurti ir su šen bei ten rankraštyje pasitaikančiais apsirikimais, akivaizdžiais ar bent jau įtariamais iškraipymais. Dalis iškraipymų atpažinta ir pataisyta. Tačiau kiti taip ir įtraukti į rodyklę. Iš tos rūšies pastebėtų atvejų čia iliustracijai pakaks apsiriboti vienu. Rodyklėje įrašyta: *lyoklė* [?] „girtuoklis“. Neaiškūs žodis paimtas iš tokios žodyno vietos: *Schwäleger Lyokle, Girtokle Lex 77a*. Jei ne klaida, tikriausiai būtų *Rijokle* – žodis *rijuoklė (rijuoklis)* senuosiuose raštuose, tarp jų ir Prūsų žodynuose, gerai pažįstamas. Yra klaidingai parašytų žodžių, kuriuos taisyti ir identifikuoti mėginta, bet nesėkmingai; pvz., straipsnyje *Verbrühen Nufzâfti Lex 92* reikėtų įžiūrėti ne *nušašti*, o *nušusti*. Užkliūva ir vienas kitas visai nereikalingas keitimas, nutolimas nuo rankraščio; pvz., rodyklėje nėra *išronyti*, nes straipsnyje *Verwunden Ißroniti Lex 97* kažkodėl norėta įžiūrėti veiksmazodį *išromyti*, kitoje žodyno vietoje, beje, tikrai pavartotą; iš *Schurtz ßerkai Lex 77a* rodyklėje atsiranda *žerkai* „prijuostė“, nors įprastinis skaitymas su š- duoda suprantamesnį *šerkai* (plg. trm. *šarķai* „švarkas, apsiaustas; drabužiai“; galima pridurti, kad iš dviejų tarpusavy artimų XVIII a. pirm. pus. rankraštinių žodynų vienas tame pačiame straipsnyje turi taip pat *Szerkai Q 466*, tačiau kitas – *Szarkai KlpŽ 210*).

Lietuviškų žodžių rodyklė – labai būtina bei naudinga leidinio dalis. Tačiau ji turi gerokai ydų, verčiančių ja naudotis apdairiai ir nepamiršti, kad jos teikiama informacija tiek apie atskirus žodžius, tiek apie visos leksikos apimtį nėra visiškai patikima ir nebereikalinga tikrinimo. Čia atsiliepia ne tik skaitymo ir interpretavimo klaidos. Informacijos paieškas gali bent kiek apsunkinti jau vien retkarčiais pasitaikantys nežymūs nukrypimai nuo griežtos alfabetinės tvarkos (pvz., *atgydyti* eina po *atgimti, atgražinti* – po *atgriauti, gelbėti* – po *gelbėtojis, Nepras* – tarp *negirdėtas* ir *nei, perlįsti* ir *perlyti* – priešais *perleisti... perlenkys, virgilis* – iš tiesų t.b. *vingilis* – po *virķšćiai*). Nemažai

maišaties rodyklėje atsiranda todėl, kad žodžiai ne visur nuosekliai skiriami nuo žodžių variantų ir žodžių junginių. Atskirais, net nuorodomis nesusietais straipsniais pateikiami *įdėti* ir *indėti, įėjimas* ir *inėjimas, įkasti* ir *inkasti*. Prie *šlužba* iš tikrųjų duodamos dvejos lytys – *sžlužba* ir *sžlužma*, tad reikėjo iškelti *šlūžba* ir *šlūžma*. Įvairuojantis pateikimas *pilynė, pilinė* – klaidinantis, nes rankraštyje rašoma vienaip – *pilline* (lk. n. sg. ir 2k. acc. sg.), vadinasi, pakaktų nurodyti *pilynė*. Rodyklėje *aštunas dešimt Lex 4a* tėra s.v. *aštuoni, dewinos dešimt Lex 64a* – tai *deviniosdešimt, septinos dešimt Lex 80* – *septynios dešimt, ßeßios dešimt Lex 79* – *šešios dešimt* ir dar s.v. *dešimt(is); tris ßimtai Lex 24a*, kaip ir reikėtų laukti, yra prie *trys* ir prie *šimtas*, o *penki ßimtai Lex 38a* – ne prie *penki* ir ne prie *šimtas*, nes įdėtas atskiras straipsnis *penki šimtai; ketvirtas liekas Lex 98* eina atskiru straipsniu *ketvirtas liekas* ir dar prie *ketvirtas* ir prie *liekas*. Pasakymas *Jû weikaus jû geraus Lex 52* suskaidytas į *geriaus, juo geriaus* ir *juo veikiaus*, tad iš rodyklės visai iškrinta kaip atskiri žodžiai *juo* ir *veikiai (veikiaus)*. Pasiduodant žodyno sugestijai, tarsi nedalomi leksikos vienetai pateikiami *pirma nulemti, pirma plaukti, pirma siųsti* ir pan.; dėl tos pačios priežasties vienas antraštinis žodis kartais atstovauja keletui bendrašaknių žodžių, priklausančių skirtingoms kalbos dalims, pvz.: s.v. *gilus, -i* – ir adv. *gylinay, (gill)aus*, s.v. *žioplys* – ir adj. (?) (*zopl*)a.

Vienur kitur netiksliai nurodyta rodyklėje cituojamų žodžių vieta rankraštyje (pvz. *apibraukti* yra ne p. 7a, o 7, *krauczus* – ne 76, o 76a), kartais neišlaikomas jų pavidalas (pvz., Lex 7 tik sykį parašyta *yżwelkti*, todėl klaidinga šiuo rašybos variantu pakeisti antrąjį – *yżwelgti; Lietuwininks Lex 59* perdirbtas į *lietuwininkas*).

Prasčiausia, žinoma, kai žodis visai neįtrauktas į rodyklę. Galima įtarti, kad atskirais atvejais suabejota žodžio tikrumu ar nežinota, kaip jį interpretuoti. Gal todėl į rodyklę nėra pakliuvę *Imtinne Lex 47* (vei-

kiausiai klaida – reikėtų įžiūrėti žodį *gimtinė*), *Rakadas* Lex 39a (klaida, plg. *Dakadas* Q 207, tad rodyklėje turėtų būti *dakadas* „pelnas“). Kiek geresnė žodžio *klecius* (*Kleucus* Lex 68) padėtis – jis įrašytas savo alfabetinėje vietoje, bet gal laikomas klaida ir ten necituojamas, liepiama žiūrėti *plecius*, o pastarojo rodyklėje nėra. Tačiau dažniausiai, matyt, praleista visiškai atsitiktinai, dėl paprasčiausio neapdairumo. Tokie į rodyklę visai nepatekę žodžiai yra *apytamsė* (-a?) „prietema, žlėja“ (iš Lex 2), *ciñerninkas* „dailidė“ (iš Lex 13: *Rikai cimerninko*; cituojama tik s.v. *rykas*), *ilglielius* „ilgaliežuvis“ (iš Lex 111; labai retas žodis, ne įtrauktas nė LŽK; plg. *liėlis, liėlė* „liežuvis“), *įsitraukimas* (*Insitraukimas* Lex 29a), *įsitraukti* (*Insitraukti* Lex 29a), *išjoti* (iš Lex 11), *išluostyti* (iš Lex 29a), *įžosti* „užkalbinti, prabilti“ (iš Lex 7), *kiaušė* ir *kiaušis* „(galvos) kiaušas“ (iš Lex 50), *nuodėm* „vis(išk)ai“ (*nū dem* Lex 39), *pašėnyti* „pakaustyti (pavažas)“ (iš Lex 7), *prariėkti* (iš Lex 7), *prasiđėjimas* (iš Lex 30), *prasiđėti* (iš Lex 30), *prie* (*pri* Lex 50), *skotertė* „staltiesė“ (iš Lex 88), *štrėplė* „kojinė“ (iš Lex 85), *Tepliava* (iš Lex 86), *uosinė* „uosinė malka“ (iš Lex 33).

Rodyklės negalima laikyti visiškai išsamia dar ir todėl, kad ne taip jau retai nurodytos ne visos žodžio pavartojimo vietos. Pastebėta, pavyzdžiui, kad su praleidimais cituojami šie žodžiai: *apreikšti* (nėra iš Lex 30), *aušra* (Lex 102), *bėda* (Lex 104), *gauti* (Lex 30), *gylys* (Lex 82a), *girtuoklystė* (*Kirtoklyfte* Lex 80a), *įkiršti* (Lex 30), *išsekti* „išdžiūti“ (*Iffekti* Lex 95a; perrašant be reikalo suabejota skaitymo tikrumu), *ištrūkti* (Lex 30), *lyšnas* (Lex 29a, ir veikia reikšmės „pavienis vien(iš)as, atliekamas“, ne iš kitur nurodyta „neporinis“), *mielas* (Lex 6), *ne* (Lex 64a), *pajudinti*, *-yti* (*pajudditi* Lex 7), *pakentėti* (Lex 7), *pavyti* (Lex 31), *svogūnas* (Lex 113), *šetonas* (Lex 87), *tūkstantis* (Lex 64a, 113 ir kt.), *tūkstinis* (*Sekmas tukftinis* Lex 80; čia mažai ką gelbsti citavimas – dar klaidingas – tokiam rodyklės straipsnyje: *sekmas tūkstantis* [!]: *semas* [!] *tukftinis* 80).

Kad būtų lengviau orientuotis, rodyklėje trumpai paaškinta dalies žodžių, ypač retesnių, reikšmė. Gaila, kad ne visi aiškiniškai pakankamai apgalvoti ir patikimi, pasitaiko ir visiškai klaidingų. Reikšmės „aukšlė“, kurią norima priskirti žodžiui *bruišė* (kartu be reikalo dar prirašytas variantas *bruižė*), nepatvirtina nė vienas iš dviejų vokiečių kalbos semantinių atliepinių; pastarieji, nors ir nebūdami vienareikšmiai, vis dėlto neprieštarauja, kad lietuviškasis pavadinimas būtų suprastas įprasčiausia „kuojos“ (gal dar ir „raudės“) reikšme. *V. Ochsenzunge*, žinomas mažiausiai kaip poros dešimčių augalų pavadinimas, vis dėlto nepažįstamas reikšme „varnalėša“, todėl klaidinga tokią reikšmę priskirti su juo susietam lie. *godai*; kas kita būtų įžiūrėti ir dabar plačiausiai pažįstamą reikšmę „*Anchusa officinalis* L.“, kuri labiausiai įprasta ir vokiečių kalbos žodžiui. Straipsnio *Flohr Kartekis, Urusas* Lex 37 vokiškasis žodis klaidingai perskaitytas *Flohe* ir abiem to straipsnio lietuviškiesiems žodžiams rodyklėje priskirta reikšmė „blusa“ (nors yra atskiras straipsnis *Flöhe bluffa* Lex 37) vietoj „šydas, krepas, fleras“. Įprastinė *lāstas* reikšmė „(žąsų) gūžta, narvas“ pakeista reikšme „žąsų mėšlas“ (veikiausiai todėl, kad atsakantis vokiečių kalbos žodis pradžioje, tiksliau prisilaikant ko gero klaidingo parašymo, skaitytas *Ganßmist* ir tik vėliau pataisytas į *Ganßneft* 180). Iš straipsnio *Mohr Morinnis* Lex 62 išlukštentas būdvardis *morinis* „morkinis“ (nors plg. *Möre Morka* Lex 62); iš tiesų tai daiktavardis reikšme „juodaodis, negras (mauras, arabas)“. Be didelio vargo prie *pelėdneša* (iš tiesų rankraštyje yra ne *pelledneša*, o *Pellodneša* Lex 46) pridėtą aiškinimą „pelėnų šeimos graužikas“ buvo galima pakeisti tikslesniu „lazdyninė miegapelė“ (o tai miegapelė šeimos graužiko pavadinimas).

Kartais reikšmės aiškinimas tik tuo netikslus ir klaidinantis, kad per daug apibendrintas, nes iš tiesų tinka tik daliai pavartojimo atvejų. Kitaip sakant, sudaromas klaidingas įspūdis, kad žodis vienareikšmis. Ir sunku būtų pasiteisinti, kad nutylėtosios reikšmės

ne tiek retos ar šiaip mažiau svarbios signalizuoti už nurodytąsias tų pačių žodžių reikšmes. Pavyzdžiui, *baltinys* nurodyta reikšme „kiaušinio baltymas“ yra tik vienoje iš dviejų rodyklėje registruojamų pavartojimo vietų (Lex 33a), kitoje (Lex 104a) jis turi reikšmę „akies baltymas“. Lygiai tas pat su *bumbulys* – nurodyta reikšmė „vandens burbulas“ tetinka Lex 103a, o Lex 84a žodis pavartotas iki šiol kaip ir nežinota reikšme „sėtinys, griežtis“ (nebent būtų galima palyginti *bumbulys* „(kalia)ropė“, LKŽ cituojamą iš Brodovskio žodyno). Žodžiui *paveizdingas* reikšmė „atsargus“ Lex 33a aiškiai netinka – turėtų būti „pavyzdingas, pavyzdinis“.

Ne visi reikšmės aiškinimai yra būtini. Tai atvejai, kai esminio skirtumo nuo dabartinės reikšmės nėra (nors pateikiamu aiškinimu kartais lyg ir norima sudaryti tokį įspūdį), pvz.: *aprašiti* „tapti raišu“ /= „t.r -am“/, *apsmailauti* „naudoti“ (iš tiesų žymesnio nutolimo nuo *smailauti* įprastinės reikšmės „smaguriauti“ nėra), *kiečiai* „graižažiedžių šeimos augalas“, *var(tu)oti* „prekiauti“ (bus suklaidinęs sugretinimas su daugiareikšmiu v. *handeln*, nors kitose vietose semantinis sutapimas su dabartiniu *varuoti* akivaizdus). Ir atvirkščiai, šen bei ten be reikalo nesignalizuota apie retesnę ar šiaip kuo nors ypatingesnę žodžio reikšmę; pvz., prie *būrys* būtų padėjęs orientuotis paaiškinimas „liūtis, bargas“ (taip visose trijose Lex vietose); panašiai praverstų iš sykio žinoti, kad *dagis* – „varnalėša“, *daigus* – „dygus“, *gauti* – „pagauti, gaudyti“, *gruodis* – „sausis“, *kastuvas* – „įrankis arkliams valyti, arklių šepetys“. Vie-

tomis dar būtų derėję atskirai iškelti ir paaiškinti ypatingesnius sudėtinius pavadinimus, pvz.: *lauko žolė* – „valerijonas“, *motės žolės* – „(skaistažiedė) moteržolė, vaistinis skaištenis“, *žalčio žolės* – „gyvatžolė, pievinis rūgtis“.

Spausdinti tokio pobūdžio leidinį – darbas ne iš lengvųjų, todėl nėra ko stebėtis, kad vienur kitur yra likę spaudos ar šiaip neapdairumo klaidų, pvz.: *alin*, *allin* 14, 1 sk., 25 eil. – turi būti *βalin*, *βallin*; *dwaffe geroji* 14, 1 sk., 13 eil. – t.b. *Dwáffe geróji*; *ypykinti* 28, 2 sk., 5 eil. – t.b. *ypikinti*; 323 – trijų paskutiniųjų puslapio lietuviškų žodžių išspausdintos tiktai pradžios; *ka ele* 510 (s.v. *kašelė*) – t.b. *kašele*; *selemas* 517 (s.v. *liekas*) – t.b. *sekmas*; *prie* (praef.) 538 (s.v.) – t.b. *prie* (praep.); *prisega* 539 (s.v.) – t.b. *prisiega*. Lex 64 perraše (280) sukeisti dviejų straipsnių vokiški antraštiniai žodžiai (nors tie straipsniai ne greta – tarpe yra penki kiti straipsniai): *nehen prie* ir *nehen suti* (rankraštyje teisingai: *neben Prie* ir *nehen Suti*).

Šiuo leidiniu gražiai pradėtas senųjų lietuvių kalbos rankraštinė žodynų publikavimas bus tęsiamas toliau. Galima tikėtis, kad jau artimiausioje ateityje bus išleistas (dalimis) fotografuotiniu būdu (be perrašo) Clavis Germanico-Lithuana kartu su labai pravarčiu priedu – leidinio rengėjo V. Drotvino sudaryta lietuvių kalbos žodžių rodykle. Kuo toliau, tuo sėkmingiau turėtų eiti darbas – iš įgytos patirties jau yra ko pasimokyti.

V. Urbutis

Smoczyński W. *Studia bałto-słowiańskie*. Część 1. Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1989. 157 s.

Žinomo lenkų baltisto bei slavisto W. Smoczyńskio „Baltų-slavų tyrinėjimų“ pirmąją dali išleido Lenkijos Mokslų akademijos Krokuvos skyrius serijoje „Kalbotyros komisijos darbai“ (Nr. 57). Kiek daugiau nei pusantro šimto puslapių leidinys susideda iš trijų dalių ir Ekskurso. Knygos gale rasime šaltinius, literatūros sąrašą, analizuotų žodžių indeksą ir anglišką santrauką. Išnašos pateikiamos kiekvienos dalies pabaigoje.